

УДК 130.1+165 (045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.31.2025.348150>

Л. П. КОМІСАР

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: liudmyla.komisar@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8971-4768>

В. В. БЕЛЯ

кандидат філософських наук, доцент кафедри китайської філології,
Київський національний лінгвістичний університет (Україна, Київ)
e-mail: volodymyr.belia@knlu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0942-0760>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ТРЕНД МЕРЕЖЕВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація

Метою розвідки є аналіз поняття “критичне мислення” як вміння об’єктивно і неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму на рівні нелінійних моделей цифрової комунікації. **Методологія зорієнтована** на застосування структурного, семіотичного, логіко-аналітичного, аксіологічного, культурологічного, феноменологічного і компаративного підходів. **Наукова новизна.** Стаття спирається на трансдисциплінарну модель концепту “критичне мислення”, тож становлення та інтелектуальна градація поняття представлена в горизонті логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології. Дані парадигмальні поєднання дозволяють висвітлити цілісне і об’ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці медіаграмотності, необхідної в цифровому світі. **Результати дослідження.** Стаття демонструє поступ провідних критеріїв критичності мислення та його культури. Основна увага приділена кореляції між критичним мисленням та інтелектуальною доброчесністю, з акцентом на ролі раціональності та об’єктивності, що визначається авторами як необхідна компонента для формування цифрової медіаграмотності. Дослідження демонструє і застосування інструментарію критичного мислення в навчальному процесі вищої школи, зокрема, на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором, таких як “Актуальна прикладна етика” і “Критичне мислення як сучасний тренд”. Значна увага приділена прикладним засадам критичності мислення, для демонстрації яких застосовуються “уявні експерименти”. У даному аспекті аналізується “Шестигранник капелюхів мислення” та його роль у формуванні протидії впливу маніпуляціям. Зокрема, пропонуються стратегії викриття “інфо-бульбашок” і “ехо-камер”, лакмусом яких є “підтверджувальні упередження”, репрезентативність чуттєвого пізнання та створені ними ілюзії-симулякри. Висновується, що практичне формування затребуваних на часі “4-К навичок” не можливе без боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа в цифровому світі.

Ключові слова: влада медіа, критичне мислення, культура мислення, маніпуляція, “уявні експерименти”, цифровий світ.

CRITICAL THINKING AS A TREND IN NETWORK CULTURE

Abstract

The **purpose** of this research is to analyze the concept of critical thinking as the ability to objectively and impartially perceive the challenges of networked society through nonlinear models of digital

communication. The **methodology** focuses on the application of structural, semiotic, logical-analytical, axiological, cultural, phenomenological, and comparative approaches. **Scientific novelty.** The article relies on a transdisciplinary model of the “critical thinking” concept, thus the formation and intellectual gradation of the concept is presented within the horizon of logic, analytical philosophy of language, applied ethics, and axiology. These paradigmatic combinations allow us to highlight a holistic and comprehensive understanding of critical thinking at the ontological level of forming a general culture of thought within the framework of media literacy, which is essential in the digital world. **Research Results.** The article demonstrates progress in the leading criteria of critical thinking and its culture. The primary focus is on the correlation between critical thinking and intellectual virtue, with an emphasis on the role of rationality and objectivity, which the authors define as a necessary component for the formation of digital media literacy. The article demonstrates the application of critical thinking tools in higher education, particularly through elective courses for students at Kyiv National Linguistic University, such as “Current Applied Ethics” and “Critical Thinking as a Modern Trend”. It pays significant attention to the practical principles of critical thinking, which are demonstrated using thought experiments. This analysis examines the Six Thinking Hats method and its role in building resilience against manipulation. In particular, the article proposes strategies for exposing “information bubbles” and “echo chambers”, the litmus test of which are “confirmation biases”, the representativeness of sensory cognition, and the illusions-simulacra created by them. It concludes that the practical development of the “4K skills”, currently in-demand, is impossible without combating stereotypical thinking and the influence of unscrupulous media as mirrors of media power in the digital world.

Keywords: media power, critical thinking, culture of thinking, manipulation, “thought experiments”, digital world.

Вступ. Критичність мислення як його культура – це своєрідний “білий фільтр” власних очікувань для сучасної людини. Адже масова цифрова комунікація – це лакмус і дзеркало невігластва, конспірологічних маніпуляцій, політичної пропаганди та рекламної ідеології. Усе вище зазначене працює як на рівні класичних авторитетних медіа – не важливо, міжнародних чи регіональних, (приміром, теле- чи газетного контенту), так і на рівні множини соціальних мереж (на кшталт [Facebook](#), [Telegram](#), а особливо дзеркал а скролінгу для масового споживача – [TikTok](#)). Вказані медіа – це глобальний мультидискурс, що з необхідністю формує “інформаційні бульбашки” і, як наслідок, “ехо-камери”, у які так чи так занурюється людська свідомість.

Як ми вже зазначали під час виступу на міжнародній конференції (у травні 2025 року), “сучасна цифрова культура – це символічний універсум нулів і одиниць, світ-Текст із префіксом “пост”, що перманентно кидає виклик усім без винятку науковим галузям. Така тотальна текстуалізація реальності задає цікаве питання: яка епістемологічна стратегія здатна здійснити аналіз мережевого простору, точніше тих хаотичних процесів, що постійно виникають, зникають, трансформуються і декодуються? Адже потрібна особлива методологія, яка надасть можливість адекватного сприйняття і критичного аналізу інформаційних потоків, що оточують нас звідусіль” (Комісар, 2025, с. 476). У цьому річизні показовою призмою становлення концепту “критичне мислення” може виступити, наприклад, цілісний дискурс філософії мови, особливо її семіологічна парадигма, яка, по суті, у кінці минулого століття задала тон мовному дискурсу влади. Яскравою репрезентацією “влади мови” на часі постає феномен постправди як емоційно забарвленої омани, “омани в кубі”, такого собі гіперсимулякра сучасних медійних рупорів. Вище вказані приклади, безсумнівно, дають підстави визначити актуальність запропонованої для дослідження теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останнього часу дослідженню критичного мислення як трансдискурсивного феномена присвячено чисельні праці. Щоб, так би мовити, – *перекладуємо В. Оккама* – не множити сутності, зупинімося на кількох, на наш погляд, найважливіших. Серед вітчизняних

філософів і науковців у вказаній галузі актуальні доробки з аналітичної філософії і логіки, зокрема, праці І. Хоменко та Я. Шрамка (2022), а також А. Коверського (2024) і О. Тягла (2008). Критичне мислення крізь призму медіаграмотності цікаво висвітлює М. Кругляк (2021). Представлений і семіотичний дискурс, зокрема, у колективній монографії, виконаній на базі Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Семіотичний аналіз явищ культури, 2021).

Доречно згадати і наші дослідження на цих теренах, зокрема статтю по культурі мислення (Комісар, 2024), апробовані тези на міжнародній конференції і круглому столі (Комісар, 2024, 2025). Аксіологічна ж компонента критичного мислення викладена нами у розділі колективної монографії (Беля & Комісар, 2024).

Серед зарубіжних дослідників пропонуємо виділити такі здобутки: блискучу статтю по градації поняття "критичне мислення" М. Ліпмана (2005), сучасний підручник з аналітичної філософії М. Х'юмера (2024) та науково-популярний практикум по протидії маніпуляціям Дж. Петрочеллі (2025). Разом з цим, попри значні досягнення вітчизняних і зарубіжних дослідників із означеної проблематики, не достатньо висвітленою, на наш погляд, є трансдисциплінарна модель концепту "критичне мислення", зокрема становлення поняття на перетинах логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології. Дані парадигмальні поєднання дозволять, на нашу думку, висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні.

Метою статті є аналіз поняття "критичне мислення" як вміння об'єктивно і неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму на рівні нелінійних моделей цифрової комунікації.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: дослідити трансдисциплінарну модель концепту "критичне мислення", представивши інтелектуальну градацію поняття крізь призму логіки, аналітичної філософії мови, прикладної етики та аксіології; висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці медіаграмотності; здійснити кореляцію між критичним мисленням та інтелектуальною доброчесністю, з акцентом на ролі раціональності та об'єктивності як провідних складників обох концептів; продемонструвати застосування інструментарію критичного мислення в навчальному процесі вищої школи, зокрема, на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором; зосередити увагу на прикладних засадах формування критичності мислення через "уявні експерименти" і "шестигранник капелюхів мислення" та показати їх роль у протидії медійним маніпуляціям.

Методи та методологія проведення дослідження. У пропонованому проєкті окреслено методологічний потенціал критичного мислення у світлі протидії ідеологічній пропаганді і маніпуляціям, що особливо активізувалися в сучасному цифровому світі. Саме цим обумовлена потреба поєднання класичних і сучасних епістемологічних трендів філософії мови – таких як семіотика (структуралізм, постструктуралізм, наратологія: К. Леві-Стросс, Р. Барт, М. Фуко, А.-Ж. Греймас), герменевтика (у фокусі уваги сучасна герменевтика соціальної дії та інтерпретативних моделей текстів культури: Ж.-Ф. Ліотар, П. Рікер, Ф. Джеймсон), аналітична філософія (лінгвокогнітивні студії дослідження А.І та лінгвопрагматичний аналіз ситуативно-ігрових мовленнєвих актів: Л. Вітгенштайн, Дж. Л. Остін, П. Грайс). Усі зазначені парадигми дають обґрунтовані підстави для побудови як універсальної інтегральної методологічної моделі, так і концептуальних диференціацій окремих дослідницьких напрямів. По суті, ми говоримо про "герменевтично-лінгвістично-прагматично-

семіотичний поворот” (див.: Семіотичний аналіз явищ культури, 2021) і його чільне місце у виявленні множини пропагандистських маніпуляцій та “ідеологічних рамок” на рівні базових каналів споживання інформації (ЗМІ, соціальні медіа та мережі тощо).

Можна запропоновувати конкретні методологічні стратегії для дослідження і викриття інфо-бульбашок та ехо-камер, а також для набуття необхідної сучасній критично мислячій людині медіаграмотності. Зокрема, використовувати наративний аналіз актантних моделей значень А.-Ж. Греймаса, його семіотичний “квадрат правдоговорення” як загальну схему мислення, що виходить з семантичного протиставлення “Бути-Здаватись”. Значущим є ще й інтерпретативний аналіз культури і суспільства Ф. Джеймсона, що досліджує динаміку акту інтерпретації, його опозиційні категорії та коди, крізь які ми “зчитуємо” наперед задані нам ідіолекти на рівні “політичного несвідомого”. По суті, ми маємо справу з дискурс-аналізом медіасфери сучасного мережевого суспільства і культури, який можна “прочитати” і через класичні процедури деконструкції: текстовий аналіз “вилущування базових лексій” Р. Барта, “розрізнення-повторення” Ж. Дерріди, парадигмально-синтагматичний семаналіз Ю. Крістевої тощо.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Доречно почати з етимології концепту “критичне мислення”. Продемонструймо кілька підходів до інтелектуальної градації поняття. По-перше, щодо “винайдення” терміну: авторитетний український логік і філософ А. Конверський зазначає, що “до появи терміну “критичне мислення” причетний американський філософ Джон Дьюї, який є родоначальником таких напрямів у сучасній американській філософії як “філософія успіху” та “філософія освіти”” (Конверський, 2024, с. 13). У послідовника Д. Дьюї, директора американського інституту “Критичне мислення”, М. Ліпмана, ми знаходимо таке визначення: “Критичне мислення є майстерним відповідальним мисленням, яке сприяє доброму судженню остільки, оскільки ґрунтується на критеріях, є таким, що самокоригується та є чутливим до контексту” (Ліпман, 2005, с. 33). Разом з цим, як ми вважаємо, без Арістотеля, так би мовити, не обійтися. Парадоксально, але саме інформаційний вибух у кінці минулого століття змусив реактуалізувати класичну логіку Стагірита, а саме знамениту рефлексивну компоненту Арістотеля, тобто “мислення про мислення”.

Звернімо увагу і на кореляцію понять “логіка” – “критичне мислення”. Як зазначає М. Кругляк, “якщо логіка досліджує формальний бік мислення, абстрагуючись від змісту, то в межах критичного мислення враховується і зміст, до того ж значна увага звертається на контекст міркувань. Логіка стосується насамперед абстрактного мислення, тоді як критичне мислення звертається також до чуттєвого рівня, наприклад, досліджуючи психологічні чинники, які впливають на сприйняття. Логіка пропонує схеми правильних міркувань, які можуть слугувати взірцями раціонального мислення, однак у повсякденні ці взірцеві вимоги не завжди реалістичні. Декотрі міркування з суто формально-логічної точки зору є помилковими, але тим не менш, іноді їх доречно використовувати. Тож критичне мислення має більш прагматичний характер, воно націлене не стільки на логічну правильність, скільки на ефективність” (Кругляк, 2021, с. 9-10).

Американський аналітичний філософ М. Х’юмер, говорячи про критичне мислення як інтелектуальну добротність, запитує: “Що значить мислити раціонально? В певному розумінні – це мислити належним чином. Наприклад, приймати висновки, для прийняття котрих існують вагомі підстави, уникати суперечностей, уникати неправильних дедуктивних виводів або непереконливих недедуктивних виводів, уникати кругових розмірковувань тощо” (Х’юмер, 2024, с. 48).

На часі, як ми вважаємо, слід поставити релевантне питання: а чи потрібно нам, сучасним користувачам цифрового контенту, бути раціональними і об'єктивними? Один із варіантів рішення, на наш погляд, – прийняти за належний і необхідний факт виховання у собі інтелектуальних чеснот, – *перефразуймо німецького класика – “пізнати необхідність”*. М. Х'юмер у цьому сенсі зазначає: “Інтелектуальні чесноти – це риси характеру, що допомагають нам добре формувати переконання. ... Раціональність – це провідна інтелектуальна чеснота, до якої відносяться всі інші. ... Об'єктивність є складовою раціональності. Характерна риса об'єктивності – це схильність протистояти упередженості, а, отже, брати за основу своїх переконань об'єктивні факти” (2024, с. 57).

Виникає ще одне питання: чи важко нам, емоційним істотам, бути об'єктивними? На наш погляд, так. Адже наш емоційно забарвлений інтелект постійно “втягує” нас у горизонт особистих інтересів, егоїзму, бажань або заангажованого, занадто особистісного ставлення до того чи того явища / події. Фактично, замість того, щоби бути незалежними щодо суджень, ми часто-густо нехтуємо очевидними фактами через надмірні особисті переживання, вподобання або стереотипи. Чому ж об'єктивність необхідна, коли ми говоримо про виховання у собі критичності мислення? Зокрема, М Х'юмер пропонує три кроки для того, щоби стати об'єктивними: “Визнайте свою упередженість. Урізноманітнюйте свої джерела інформації. Перевіряйте себе” (там само, с. 64–65). Гарні пропозиції, на нашу думку, головне – навчитися їх належним чином застосовувати.

Вітчизняний логік і філософ А. Конверський акцентує: “Саме американська спільнота першою у світі трансформувалась у інформаційний соціум. Інформаційна революція призвела не тільки до появи небаченої до цього техніки і технологій, але й до вдосконалення мислення. Отримання інформації стало миттєвим, багатогалузевим, багаторівневим. Але цей позитив має зворотній бік. Людина стала абсолютно беззахисною перед інформаційним шахрайством” (Конверський, 2024, с. 14). Саме тому, враховуючи зазначене, ми, в свою чергу, пропонуємо у статті акцентувати увагу на мовну медіаграмотність як дзеркало критичних засад мислення людини цифрового світу. Підтримаємо ще й ідею О. Тягла: “... закріплення критичного мислення в освіті України ... не може полягати у простому відтворенні здобутків американських колег. ... Зокрема, навчання критичного мислення за океаном має переважно прагматичну й інструменталістську спрямованість, тоді як континентальна Європа традиційно тяжіє до теоретичності й фундаментальності, прагнучи виводити ті чи інші практичні алгоритми й інструменти з перших принципів і начал” (Тягло, 2008, с. 8).

Приведемо і наш власний приклад впровадження в український освітній простір вищої школи критичного мислення як навчальної дисципліни. Зокрема, у цьому році в Київському національному лінгвістичному університеті впроваджено нову компоненту: дисципліни вільного вибору студента (далі – ДВВС). Нами запропоновані три компоненти до цієї складової: “Основи медіаграмотності”, “Актуальна прикладна етика” і “Критичне мислення як сучасний тренд”. Студенти обрали у І семестрі поточного, 2025-2026, навчального року і етику, і критичне мислення. Додамо кілька фрагментів з наших авторських силабусів до означених курсів. Отже, ДВВС “Критичне мислення як сучасний тренд” (обрали 101 студент) має на меті: “формування вираженої інтелектуальної позиції студентів, критичної мисленнєвої суверенності та культури, а також здатності до практичного застосування логіко-критичного інструментарію в майбутній професійній діяльності”, а компетентності студентам плануємо надати такі: “критичного мислення, спрямованого на вміння неупереджено і незаангажовано сприймати сучасний мережевий інформаційний

соціум; практичної реалізації законів логіки і основ теорії аргументації та їх застосування в професійній діяльності і в суспільній комунікації; застосування семіотичного бекграунду в роботі з фаховими і художніми текстами; використання інтелектуального потенціалу логіки для розбудови власного духовного світу та майбутнього професійного становлення; виконання логічних задач на формування критичного мислення, із використанням методологій “уявних експериментів” та “капелюхів мислення”” (Комісар, 2025, с. 2).

Для наочної демонстрації прикладних засад формування навиків критичного мислення згадаймо відомий “Шестигранник капелюхів мислення” (див. Рисунок 1):

У наших ДВВС ми активно практикуємо цю вправу, зокрема, при аналізі тієї чи іншої логічної проблеми / оцінки ситуації / етичної дилеми тощо. Наприклад, можна сформулювати будь-яке питання і для його вирішення застосувати вказаний “Шестигранник”, адже осмислення ситуації крізь факти, емоції, критику, схвалення, креатив і рефлексію, безсумнівно, сприятиме набуттю вже згаданих у статті раціональності та об’єктивності як базових інтелектуальних чеснот.

На нашу думку, критичне мислення формується не тільки в логіко-аналітичному, але і в етико-аксіологічному ключі. Зокрема, метою ДВВС “Актуальна прикладна етика” (обрали 85 студентів) ми визначаємо “формування належної етичної компетентності в просторі актуальних проблем і викликів цифрової епохи із розкриттям поняття етики як практичної філософії та прикладної орієнтації етики”. А компетентності, яких мають набути студенти в процесі вивчення курсу, пропонуємо такі: “використовувати набуті знання для формування власної доцільної та коректної поведінки відповідно до вимог конкретної етичної ситуації; здійснювати етичний аналіз та визначати специфіку актуальних етико-прикладних проблем сучасності; розпізнавати етичні загрози використання Ш.І: розуміти, де Ш.І використовувати етично, а де ні; усвідомлювати базові ризики використання великих мовних моделей (ChatGPT тощо); дотримуватися основних принципів професійного етикету і культури спілкування” (там само). Так як окреслені ДВВС на часі тільки викладаються, ми ще не можемо сформулювати остаточний висновок про їхню переконливість і інтелектуальну значущість для студентів, але хочеться вірити, що так і буде в перспективі. Як ми, власне, зазначали у статті по культурі мислення, “Запропоновано окреслення сучасних полілогів і дискусій щодо існування концепту “культура мислення” між різними вимірами парадигм (на прикладі сучасних наукових обговорень і публікацій), з акцентуванням уваги на можливості формування європейської культури мислення як сучасного тренду, з одного боку, і своєрідного метамодерного грандративу, з іншого. Тож можна припустити, що

усталених і однозначних маркерів виокремлення сучасної культури мислення просто не існує. Пошук триває" (Комісар, 2024, с. 47).

Після демонстрації етимології та інтелектуальної градації концепту "критичне мислення" та його цілісної культури пропонуємо перейти до наступної частини нашої розвідки, а саме до практичного формування затребуваних на часі "4-К навичок" (тобто креативності, критичності, комунікабельності і командної роботи) в оптиці боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа в цифровому світі. Показовою призмою тут може виступати епістемологічний потенціал філософії мови як сучасної трансдисциплінарної галузі, де поєднуються семіотика / семіологія, аналітичний структуралізм і наратологія, логіка і аналітична герменевтика тощо.

То яким же чином засоби філософії мови можуть виступити "вакциною" проти маніпуляцій та "імунітетом" проти пропаганди? Як убереже вона нас від ідеологічних чи рекламних наративів? Розгляньмо детальніше окреслену проблему через постановку авторських питань.

1. *Хто в сучасному світі "творить ідеологію"?*

2. *Чи тотожні поняття "ідеологія" і "пропаганда"?*

3. *Чому ми апіорі маємо "семіотичну рамку", яка поєднує на рівні означуваного (тобто конкретного поняття) денотативні і конотативні означники (тобто очевидні і приховні коди)? Чи насправді автентична нам мова формує для кожного суб'єктивний ідеологічний "словник" (як називає його Р. Барт, "ідіолект"), створюючи чисельні "підтверджувальні упередження", "упередження вцілілих", евристичні чинники наочності чи репрезентативності?*

4. *Як у цьому сенсі зіставити критичність мислення і його стереотипність?*

Відповіді на ці питання може надати, на нашу думку, семіотичний дискурс, який ще з кінця минулого століття наділив мову не тільки критичною, а і "репресивною" функцією. Доречно згадати чисельні інтелектуальні доробки постструктураліста Р. Барта, особливо його книгу, нещодавно перекладену українською мовою, а саме "Camera lucida. Нотування фотографії", де він визначає два типи дискурсу мови – "акратичний і енкратичний" (другий ми називаємо провладний або так званий "рупор"): "Мовлення – це законодавство, мова – його кодекс. Ми не бачимо влади кожної мови, оскільки забуваємо, що кожна мова є класифікацією, а кожна класифікація придушує: ordo водночас означає розподіл і загрозу покарання. Якобсон показав, що певна ідіома визначена не тим, що вона дозволяє сказати, як тим, що вона змушує сказати. Мова ані реакційна, ані прогресивна; вона просто фашистська; адже фашизм означає не перешкоду мовленню, а примус до мовлення. Відтоді, як вона виникла і стала внутрішнім суб'єктом, мова служить владі. В ній неодмінно даються взнаки дві риси: авторитет ствердження та масовість повторення" (Барт, 2023, с. 78).

Яскравим прикладом накладання маніпулятивної "рамки" є, очевидно, сучасний дискурс реклами. Так, Р. Барт зазначає: "слово "image" (образ) як "зображення" походить від дієслова "imitari" (наслідувати). Для семіології основним є питання: чи здатне аналогове відтворення ("копіювання") предметів призводити до виникнення повноцінних знакових систем? Адже зображення – це кордон сенсу, його крайня межа, отже може створити істинну онтологію значення" (там само, с. 86). Яким же чином сенс поєднується із зображенням? Зрозуміло, що всякий опис – це вже метамова (тобто кожен прочитує і "зчитує" коди індивідуально). Отже, реклама – це "місток" від природного продукту до його зображення, що стирає межу між реальністю і симулякром. Приведемо власний приклад: реальний сендвіч з мережі "Макдональдс" буде не тотожним його гіперболізованому зображенню на

рекламному білборді. Запитаймо у себе: ми хочемо купити картинку чи сендвіч? Як тут не розпізнати утилітарну споживацьку ідеологію?!

Звісно, XXI століття – це ера “image-oriented”. Отже, існує загроза знищення “чистого” (денотативного) повідомлення. Наприклад, рекламний або політичний постер “без коду”, де символічні знаки будуть одночасно ідентичні як іконічним, так і конотативним. Таким чином, для кожного реципієнта нескінченним буде ланцюг “зчитування” і декодування однієї і тієї ж лексії, одного і того ж означуваного. Р. Барт справедливо застерігає: “Кожен із нас – це множина словників, це і формує ідіолект кожного з нас” (там само, с. 90).

Можна резюмувати: якщо “енкратичний рупор” конкретної суспільної галузі (політичної, економічної чи культурної) зможе створити картинку, відеоролик, новинний ролик чи візуалізовану газетну шпальту, змодельовавши “потрібного реципієнта” (і потрібну цільову аудиторію), *сформується ідіолект “на замовлення”, який ПРАВИЛЬНО прочитають лише ті, на кого спрямована маніпуляція*. Приведемо приклади з кіно: формування “енкратичного ролика” у фільмі “Wag the Dog” (1997) або ідеологічний примус “не бачити очевидного” на рівні маніпуляції свідомістю у фільмі “Don’t Look Up” (2021). Можемо висновувати, що релевантно змодельована сфера спільних конотатів – це і є ідеологія, як нескінченна множина “плаваючих” означників. Найкраще ідіолекти зараз, на нашу думку, формують соціальні медіа. Тож потрібна виважена медіаграмотність, яка допоможе сформувати як “Алгоритм протидії” маніпуляціям”, так і “Аналіз власного стилю споживання інформації”. Але ці алгоритми будуть вже предметом нашої майбутньої публікації.

Таким чином, через тотальне впровадження в цифрових комунікативних моделях енкратичних засобів “п’ятої влади”, досвід сучасної людини стає парадоксальним – калькулятивним, відчуженим, опосередкованим. Соціологи нас лякають настанням ери постграмотності, адже фактично ми живемо в світі домінування інформаційних “сіток з нулів і одиниць”. По суті, живемо у “віртуальній гіперреальності”: зокрема, постмодерніст Ж. Ліповецькі ще в кінці минулого століття говорив про “настання ери порожнечі і появу нарцисичної нової свідомості – гедоністичної і холодної; споживацької свідомості телеглядача і користувача соціальних мереж, порожню оболонку симулятивного “Я”, що вдивляється в екран без глибини, цікавиться одразу усім і нічим через перенасиченість інформацією” (Lipovetsky, 2004, p. 18). Отже, якщо сучасна реальність є гіперреальністю, то сучасний індивід, у свою чергу, є гіперіндивідом: *тобто здатен припустити*, що його світ – це лише симулякр, віртуальний спектакль, а люди навколо насправді є цифровими акторами тотального “суспільства спектаклю” (згадаймо відмий термін Гі Дебора). Тут доречно знову залучити кіно-дискурс і згадати цікаві фільми: “The Truman Show” 1998, “The Matrix” 1999; “S1m0ne” 2002, “The Hunger Games” 2012–2015.

Для демонстрації зазначених і потенційних проблем комунікації в сучасному цифровому світі ми обрали ось такий мем з теренів відомої соціальної мережі, з етичних міркувань не називаємо, якої саме (*але просимо пробачення у геніального Рене Декарта*):

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У статті висвітлений концепт "критичне мислення" як вміння неупереджено сприймати виклики мережевого соціуму "з позиції цілого", тобто гранично-філософськи. Такий вектор аналізу не тільки виявляє загрози сучасної цифрової комунікації (приміром, постграмотність), але і окреслює шляхи досягнення порозуміння та налагодження соціальної комунікації у "реальній віртуальності". Зокрема, у розвідці проаналізована взаємодія між критичним мисленням та інтелектуальною доброчесністю як раціонально-об'єктивною оптикою світосприйняття і розуміння. Показане застосування інструментарію критичного мислення в актуальному навчальному процесі вищої школи на прикладі обраних студентами Київського національного лінгвістичного університету курсів за вибором, таких як "Актуальна прикладна етика" і "Критичне мислення як сучасний тренд". Значна увага приділена також прикладним засадам критичності мислення, для демонстрації яких застосовуються "уявні експерименти" і "Шестигранник капелюхів мислення" як ефективні інструменти протидії впливу цифровим маніпуляціям. Як ми вважаємо, окреслені стратегії застосовуються також при критичному дискурс-аналізі (CDA) – через виявлення "енкратичних" конотативних кодів у текстах (як комунікативних моделях) і в повсякденних мовленнєвих практиках.

Висновується, що практичне формування затребуваних на часі "4-К навичок" не можливе без боротьби зі стереотипністю мислення та впливом недоброчесних ЗМІ як дзеркалами влади медіа. Тобто "сучасні виміри як теоретичних, так і прикладних горизонтів культури мислення можна визначати через своєрідне "культивування думки" у сенсі перманентної апеляції до здорового глузду, тактовності, (само) освіченості та критичної здатності до адекватних і неупереджених суджень" (Комісар, 2024, с. 47).

Піднята у статті проблематика має інтенцію до майбутнього аналізу концепції "мовного імунітету" як нової категорії медіаграмотності, що об'єднує дискурси семіотики, герменевтики і комунікативної практичної філософії в оптиці критичності мислення сучасної людини. Цей інноваційний підхід відкриває шлях до створення цілісної системи дієвого інформаційного захисту, який має спиратися не лише на технічні засоби (наприклад фактчекінг чи блокування фейків), а, передусім, на критичну компоненту самосвідомості суб'єкта, який не просто реєструє / споживає інформацію, а здатний її коментувати, тлумачити та інтерпретувати на рівні викриття глибинних семіотичних кодів-структур. Такий вектор дозволить в перспективі висвітлити цілісне і об'ємне бачення критичності мислення на онтологічному рівні становлення загальної культури мислення в оптиці необхідної в цифровому світі медіаграмотності.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

ЛІТЕРАТУРА

- Барт, Р. (2023). *Camera lucida. Нотування фотографії*; пер. з франц. О. Червоник. Харків: MOKSOP.
- Беля, В. & Комісар, Л. (2024). Трансформації цінностей в оптиці українського воєнного дискурсу: від імперативів до вартостей. У *Український воєнний дискурс: полілог жанрів і стилів* : колективна монографія (с. 33-47). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Ліпман, М. (2005). Критичне мислення: чим воно може бути? *Постметодика*, 2(60), 33–41.
- Кіяновська, М. (2020, 23 квітня). Пандемія як шанс чи як кінець світу. Збруч. <https://zbruc.eu/node/97158>
- Комісар, Л. П. (2024). Культура мислення як сучасний тренд: теоретичні і прикладні аспекти. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць*, 1 (39), 42–47.
- Комісар, Л. П. (2024). Сучасні практики культури мислення: критичність, креативність і “soft skills”. У “*Ad orbem per linguas. До світу через мови*”. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Семіотика української НЕЗЛАМНОСТІ: мова – освіта – дискурс” (с. 101-103). Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Комісар, Л. (2024). Рецепції культури мислення в сучасних комунікативних процесах. У *Співвідношення соціального-індивідуального у сучасних комунікативних процесах*: збірник наукових праць (с. 54-56). Київ: НАУ.
- Комісар, Л. (2025). Інтертекстуальність як трансмодальний маркер сучасної цифрової культури. У “*Ad orbem per linguas. До світу через мови*”. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Людина і цифрове суспільство: когніція – мова – освіта – дискурс” (с. 476-478). Частина 1. Київ: Видавничий центр КНЛУ.
- Комісар, Л. (2025, 20 травня). Актуальна прикладна етика. *Силабус вибіркової навчальної дисципліни*. Київ: КНЛУ. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/05/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Комісар, Л. (2025, 20 травня). Критичне мислення як сучасний тренд. *Силабус вибіркової навчальної дисципліни*. Київ: КНЛУ. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2025/05/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Конверський, А. Є. (2024). *Критичне мислення. 4-те вид. перероб. та доп. Підручник для студентів навчальних закладів вищої освіти усіх спеціальностей*. Київ: Центр учбової літератури.
- Кругляк, М. І. (2021, 15 жовтня). *Критичне мислення*. Матеріали III частини онлайн-курсу “Логіка, аргументація, критичне мислення” [в блозі <https://criticalthinkerua.wordpress.com>], 7–49.
- Петроцеллі, Дж. (2025). Що за маячня? Ефективна протидія фейкам, конспірології та обману; пер. з англ. О. Асташової. Київ: Наш формат.

- Семіотичний аналіз явищ культури: *Монографія*. (2021). Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
- Тягло, О. В. (2008). *Критичне мислення*. Харків: Основа
- Хоменко, І. & Шрамко, Я. (2022). Сучасна аналітична філософія: історичні витоки та перспективи розвитку. (За матеріалами 11-го міжнародного конгресу Товариства аналітичної філософії, 12-15.09.2022, Берлін, Німеччина). *Sententiae*, 41 (3), 197–205.
- Х'юмер, М. (2024). *Знання. Реальність. Цінність*: Вступ до аналітичної філософії майже для всіх; пер. з англ. М. Є. Бистрицького. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge, MA; Oxford, UK.
- Lipovetsky, G. (2004). *Les temps hypermodernes*. Nouveau Collège de Philosophie. Paris: Grasset.

REFERENCES

- Bart, R. (2023). *Camera lucida. Notuvannia fotohrafii*; per. z frants. O. Chervonyk. Kharkiv: MOKSOP.
- Belia, V. & Komisar, L. (2024). Transformatsii tsinnosti v opytyi ukrainskoho voiennoho dyskursu: vid imperatyviv do vartosti. *Ukrainskyi voiennyi dyskurs: poliloh zhanriv i styliv* : kolektyvna monohrafiia (s. 33-47). Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Lipman, M. (2005). Krytychne myslennia: chym vono mozhe buty? *Postmetodyka*, 2(60), 33–41.
- Kiianovska, M. (2020, 23 kvitnia). Pandemiia yak shans chy yak kinets svitu. *Zbruch*. <https://zbruc.eu/node/97158>
- Komisar, L. P. (2024). Kultura myslennia yak suchasnyi trend: teoretychni i prykladni aspekty. *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia: Zbirnyk naukovykh prats*, 1 (39), 42–47.
- Komisar, L. P. (2024). Suchasni praktyky kultury myslennia: krytychnist, kreatyvnyist i "soft skills". U "Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy". Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Semiotyka ukrainskoi NEZLAMNOSTI: mova – osvita – dyskurs" (s.101-103). Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Komisar, L. (2024). Retseptsii kultury myslennia v suchasnykh komunikatyvnykh protsesakh. U *Spivvidnoshennia sotsialnoho-indyvidualnoho u suchasnykh komunikatyvnykh protsesakh*: zbirnyk naukovykh prats (s.54-56). Kyiv: NAU.
- Komisar, L. (2025). Intertekstualnist yak transmodalnyi marker suchasnoi tsyfrovoy kultury. U "Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy". Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Liudyna i tsyfrove suspilstvo: kohnitsiia – mova – osvita – dyskurs" (s.476-478). Chastyna 1. Kyiv: Vydavnychy tsestr KNLU.
- Komisar, L. (2025, 20 travnia). Aktualna prykladna etyka. Sylabus vybirkovoi navchalnoi dystsypliny. Kyiv: KNLU. https://eng.phil.knlu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf
- Komisar, L. (2025, 20 travnia). Krytychne myslennia yak suchasnyi trend. Sylabus vybirkovoi navchalnoi dystsypliny. Kyiv: KNLU.

https://eng.phil.knlu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%8F%D0%BA_%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4_%D0%A1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D1%83%D1%81_25-26.pdf

- Konverskyi, A. Ye. (2024). *Krytychne myslennia*. 4-te vyd. pererob. ta dop. *Pidruchnyk dlia studentiv navchalnykh zakladiv vyshchoi osvity usikh spetsialnostei*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
- Kruhliak, M. I. (2021). *Krytychne myslennia*. Materialy III chastyny onlain-kursu “Lohika, arhumentatsiia, krytychne myslennia” [v blozi <https://criticalthinkerua.wordpress.com>], 7–49.
- Petrochelli, Dzh. (2025). *Shcho za maiachnia? Efektyvna protydiia feikam, konspirolohii ta obmanu*; per. z anhl. O. Astashovoi. Kyiv: Nash format.
- Semiotychnyi analiz yavlyshch kultury: *Monohrafiia*. (2021). Kyiv: Instytut filosofii imeni H.S. Skovorody NAN Ukrainy.
- Tiahlo, O. V. (2008). *Krytychne myslennia*. Kharkiv: Osnova
- Khomenko, I. & Shramko, Ya. (2022). Suchasna analitychna filosofia: istorychni vytoky ta perspektyvy rozvytku. (Za materialamy 11-ho mizhnarodnoho konhresu Tovarystva analitychnoi filosofii, 12-15.09.2022, Berlin, Nimechchyna). *Sententiae*, 41 (3), 197–205.
- Khiumer, M. (2024). *Znannia. Realnist. Tsinnist: Vstup do analitychnoi filosofii maizhe dlia vsikh*; per. z anhl. M. Ye. Bystrytskoho. Kyiv: DUKh I LITERA.
- Castells, M. (2000). The Rise of the Network Society. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Cambridge, MA; Oxford, UK.
- Lipovetsky, G. (2004). *Les temps hypermodernes*. Nouveau Collège de Philosophie. Paris: Grasset.

Дата надходження до редакції 19.09.2025 р.
Ухвалено до друку 29.09.2025 р.

CC Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)